

УДК 339.944

РОЖОК В.Д.,
д.т.н., професор,
ректор Київського економічного інституту менеджменту
ЯРЕМОВИЧ П.П.,
к.е.н., доцент
кафедри «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»
Київського економічного інституту менеджменту

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ ПОТОКІВ

Анотація. В статті розглядаються теоретичні проблеми формування, сутнісні риси функціонування світових товарних потоків, напрями руху, особливості розвитку та їх стратегічні орієнтири в умовах утворення нових георегіональних торговельних угруповань.

Ключові слова: теоретичні проблеми, світові товарні ринки, світові товарні потоки, георегіональні торговельні угруповання.

Рожок В.Д., д.т.н., професор, ректор Киевского экономического института менеджмента
Яремевич П.П., к.э.н., доцент кафедры «Менеджмент внешнеэкономической деятельности» Киевского экономического института менеджмента

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МИРОВЫХ ТОВАРНЫХ ПОТОКОВ

Аннотация. В статье рассматриваются сущностные черты функционирования мировых товарных потоков, направления движения, особенности формирования и стратегические ориентиры развития в условиях образования георегиональных торговых объединений.

Ключевые слова: теоретические проблемы, мировых товарных рынков, мировые товарные потоки, георегиональные торговые объединения.

Vladimir D. Rozghok, Doctor of philosophy in technical sciences, Professor, rector of the Kyiv Economic Institute Management

Petr P. Yaremovich, PhD in Economics, dotsent kafedry «Menedzhment zovnishnoekonomichnoi diialnosti» of the Kyiv Economic Institute Management

THEORETICAL RESEARCH PROBLEMS OF THE WOTLD TRADE FLOWS

Abstract. The article deals with theoretical problems of formation, essential features of the functioning of the global trade flows, directions, and especially the development of their strategic goals in terms of the formation of new georegional trade groups.

Keywords : theoretical problems, world commodity markets, world trade flows, georegional trade groups.

Актуальність теми. Ефективне функціонування світових товарних потоків є важливою умовою економічного зростання країн світового співтовариства. Особливо зростає їх роль у сучасних умовах, коли набувають інтенсивного розвитку процеси глобалізації міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, регіоналізації світового господарства. Однією із основних складових цих процесів виступають світові товарні потоки. Тому розкриття сутнісних рис світових товарних потоків, специфіки функціонування є важливою науковою і практичною проблемою.

Досліджуючи сутнісні риси світових товарних потоків, необхідно відмітити їх великий ступінь мінливості. Світові товарні потоки чутливо реагують на коливання економічної кон'юнктури і нові тенденції міжнародного попиту. У цьому зв'язку вони стають більш еластичними, мобільнішими. При цьому вся система світових товарних потоків характеризується високим динамізмом і розвивається більш швидкими темпами, ніж галузева диверсифікація та структура суспільного виробництва в світовому масштабі. На функціонування світових товарних потоків великий вплив мають такі фактори як створення мережі міжнародних господарських логістичних комплексів, розвиток міжнародних транспортних коридорів, різноманітні механізми регулювання міжнародної господарської діяльності. На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин значний вплив має зростаюча монополізація економіки, поява так званих замкнутих ринків, для яких суттєвого значення набувають угоди, що укладаються між обмеженим числом суб'єктів господарювання, зокрема в контексті створення нових георегіональних торговельних угруповань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених дослідженню теоретичних проблем розвитку світових товарних потоків, необхідно виділити роботи Андрійчука В.Г., Будкіна В.С., Лукьяненко Д.Г., П. Кругмана, Новицького В.Є., Румянцева А.П., Савельєва Є.В., Сіденка В.Р., О. Уільмсона, Шниркова О.І., Філіпенка А.С. та інших, в яких досліджуються особливості розвитку перспективних напрямів руху світових товарного потоків. Аналіз змін, що відбуваються у сучасному

геоекономічному просторі, та вплив на них світових фінансових криз є суттєво важливим у формуванні нових напрямів руху світових товарних потоків на ринки георегіональних торговельних угруповань. Це є підставою для проведення дослідження теоретичних проблем світових товарних потоків.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних проблем світових товарних потоків в умовах формування глобальної економіки.

Виклад основного матеріалу. Досягнення економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності на глобальних ринках є пріоритетними напрямками розвитку будь-якої економіки країн світу в умовах сучасного світового господарства [2].

Міжнародний поділ праці та міжнародна кооперація стали підґрунтям для виникнення світового товарного ринку, який розвивався на основі внутрішніх ринків, що поступово виходили за національні кордони. Міжнародні товарні ринки є основною ланкою світового ринку товарів, капіталів, робочої сили та послуг. У теоретичному контексті економічний зміст світового ринку, на наш погляд, полягає у гармонійному поєднанні міжнародної пропозиції та міжнародного попиту на товари, робочу силу, капітал, послуги. Враховуючи діалектичний зв'язок, як цілого та його частини, відповідно світового ринку та світового товарного ринку, сутність останнього, передусім, розкривається у відносинах між державами та їх представниками, що виникають при формуванні пропозиції та попиту на товари.

Серед напрямів дослідження сучасного етапу еволюції міжнародної економіки проблеми впливу глобалізації на розвиток суспільного виробництва країн світового співтовариства займають одне з провідних місць. До них, безперечно, відносяться і питання формування глобалізаційних передумов, якісних зрушень, диверсифікації світових товарних потоків. Зараз під впливом глобалізації відбуваються значні зміни в умовах створення, функціонування та перенаправлення світових товарних потоків в масштабі світового економічного простору.

Теоретичною базою вивчення проблем розвитку світового товарного ринку є сукупність фундаментальних теорій дослідження торговельних зв'язків між країнами світу. Серед них передусім, треба відмітити неокласичні та альтернативні теорії міжнародної торгівлі [1]. У їх числі, насамперед, слід розглянути меркантилізм, суть головних положень якого полягає у наступному.

По-перше, основою багатства країни є наявність в ній золота. Безумовно, в сучасних умовах, наявність великих золотовалютних резервів у країни відіграє суттєву роль у питаннях її економічної стабільності та безпеки. Але, на наш погляд сьогодні це є і великим ризиком для національної економіки, наприклад Китаю, оскільки велика частка золотовалютних резервів республіки знаходиться в американських фінансових активах. На тлі георегіональних суперечок за лідерство на світовому товарному ринку це суттєво впливає на політико-економічну незалежність КНР.

По-друге, заборона або суворе обмеження вивозу сировини і дозвіл безмитного імпорту сировини, яка не видобувається усередині країни. Це дозволить акумулювати запаси золота і тримати низькими експортні ціни на готову продукцію. Така ситуація сьогодні характерна для країн з розвинутою країни. Вони проводять політику протекціоністських заходів щодо захисту своїх виробників, застосовують нетарифні методи регулювання імпорту мит, що закриває доступ на їх ринки для товарів з інших країн. Зокрема це ілюструє проблема реалізації українського металопрокату на світовому товарному ринку. Оскільки протекціонізм породжує ризик ланцюгової реакції то після захисту одних галузей потрібно захищати суміжні, що може привести до їх часткової чи повної стагнації.

Альтернативою теорії меркантилізму є модель англійського економіста Девіда Хьюма «ціна-золото-струми», яка ставить під сумнів положення меркантилістів. На його думку країни можуть постійно збільшувати кількість золота і це не вплине на їхню конкурентоздатність [3]. Тут акцентована увага на те, що приплив золота в результаті підтримки позитивного сальдо торговельного балансу збільшить пропозицію грошей усередині країни і призведе до зростання зарплат і цін. Внаслідок цього знизиться конкурентоздатність економіки країни. Навпаки, відтік золота з країни призведе до падіння цін і підвищить конкурентоздатність економіки країни. На наш погляд, реалії сьогодення внесли у цю теорію певні корективи. По-перше, приклад вітчизняної економічної ситуації, свідчить про те, що великі чи малі золотовалютні резерви не впливають суттєво на її теперішній стан та процеси освоєння світових товарних ринків вітчизняними товарами. Розвалення виробничої галузі економіки, велика еміграція, політична нестабільність, військовий стан у нашій країні суттєво обмежують можливості наших товаровиробників та експортерів. Виходячи із зазначеного, можливо, до теорії накопичення золотовалютних резервів, варто додати теорію військової доктрини. Це додало б, зокрема нашій державі впевненості на міжнародній політичній арені.

По-друге, приклад багатьох країн, зокрема Китаю, Індії свідчить про те, що приплив чи відтік золота із країни суттєво не впливає на просування великої кількості їх товарів на світові товарні ринки. Товаровиробники країн світу змінюють напрями товарних потоків на світовому товарному ринку не турбуючись особливо про стан золотовалютних резервів своїх країн. Вони визначили перелік конкурентних товарів, вектори їх просування на світові товарні ринки та досить впевнено розвиваються. Зазначений підхід є позитивним і підтверджує суть теорії абсолютних переваг Адама Сміта, яка полягає в тому, що добробут націй залежить не стільки від кількості золота, скільки від їхньої здатності виробляти кінцеві товари і послуги [4]. Тому основним завданням тут є розвиток виробництва за рахунок поділу праці і його кооперації.

Подальше обґрунтування цього положення знаходимо у працях Д. Рікардо. У його теорії торгівля вигідна кожній з двох країн, навіть якщо жодна з них не має абсолютної переваги у виробництві конкретних

товарів. Зокрема у відомій теорії порівняльних переваг він використовує поняття альтернативної ціни, що є порівнянням цін одиниць двох товарів на внутрішньому ринку, виражених через кількість робочого часу, витраченого на їхнє виробництво. Для будь-яких двох країн і для будь-яких двох товарів порівняльна перевага залежить тільки від співвідношення продуктивності праці в кожній країні [5]. На наш погляд, тут суттєву роль відіграє зовнішньополітичний курс цих країн. На додаткову увагу заслуговує управлінський потенціал їх менеджерів, який сприяє ефективному просуванню товарів зацікавлених країн на світові товарні ринки.

Д. Рікардо відзначав, що нерівномірність забезпечення факторами виробництва зумовлює потребу у міжнародній торгівлі. Кожна країна вивозитиме на світовий ринок саме ті товари, виробництво яких базується на використанні найчисленнішого і дешевого фактора: трудомісткі (численна і дешева праця), капіталомісткі (численний і дешевий капітал) або матеріаломісткі товари (численні і дешеві природні ресурси). Збільшення виробництва товарів, що базується на використанні певного кількісного фактора, забезпечить зростання попиту на нього, яке призведе і до підвищення його ціни. Навпаки, попит на інші товари, що має у своїй основі кількісний чинник, у зв'язку з поглибленням спеціалізації виробництва скорочуватиметься, отже, знижуватимуться і ціни на них. Підвищення ціни на ресурсний фактор виробництва неминуче зумовить подальше збільшення його пропозиції, а зниження цін на інші фактори – скорочення їх пропозиції.

Наслідком цього буде, з одного боку, тенденція до вирівнювання цін факторів усередині країн-контрагентів, оскільки в кожній країні ціна дешевого фактора зростатиме, а дорогого – знижуватиметься. З іншого боку, зросте нерівномірність у ресурсному забезпеченні, оскільки в кожній країні збільшуватиметься пропонування найчисленнішого фактора. Це сприятиме поглибленню міжнародного поділу виробництва і збільшенню обсягу міжнародної торгівлі. У підсумку сформується найдоцільніший міжнародний поділ праці. Зокрема, країни-партнери вироблятимуть найвигідніші товари з мінімальними витратами і відмовлятимуться від виробництва тих, для яких немає сприятливих умов. На ринку сформується вигідна як для виробників, так і для споживачів структура цін. Цей процес зумовлює нівелювання відмінностей у ресурсному забезпеченні та міжнародному поділі виробництва, зменшення обсягу міжнародної торгівлі, оскільки в країнах, де є численна і дешева праця, поступово скорочується виробництво трудомістких товарів і збільшується виробництво капіталомістких, а в країнах, де є численний і дешевий капітал, відбувається протилежний процес.

Важливим фактором розвитку світових товарних ринків є дотримання принципів теорії відносних переваг взаємного попиту, яка ввела поняття інтернаціональної вартості [6]. Основна ідея цієї теорії зводиться до того, що в умовах вільної торгівлі на світових товарних ринках будуть обмінюватися за такого співвідношення цін, яке встановлюється в проміжку між існуючими всередині кожної з країн відносними цінами на товари, якими вони торгують. Точний кінцевий рівень цін взаємної торгівлі буде залежати від обсягу світового попиту та пропозиції на кожний з цих товарів. У даному зв'язку необхідно відмітити, що не врахування принципу відносних переваг веде до прорахунків у національній зовнішньоторговельній політиці.

На жаль, така ситуація сьогодні спостерігається в Україні. Прорахунки влади у зовнішньоторговельній стратегії лишили наших товаровиробників підтримки у просуванні своїх товарів на світові товарні ринки. Зокрема, підписана Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС дещо обмежує рух українських товарів на європейському ринку. Наша країна, за теорією співвідношення факторів виробництва, має змогу експортувати на світові товарні ринки товари, для виробництва яких вона має відносно надлишкові фактори виробництва, і імпортує ті товари, для виробництва яких вона має відносну нестачу факторів виробництва. Зокрема, це сільськогосподарська і високотехнологічна продукція відповідно. Про те, у цілому, наведені положення теорії співвідношення факторів виробництва на сьогоднішній день не втратили свого значення як одне з суттєвих теоретичних основ розвитку світового товарного ринку.

На світовому товарному ринку спостерігаються глобальні зміни економічної активності, найбільш помітні в сфері енергетичних і мінерально-сировинних ресурсів. Зростання попиту на них зсувається з розвинених держав у країни у що розвиваються, переважно азіатські. За прогнозами експертів, попит на нафту з боку Китаю та Індії за період з 2015 по 2020 рр. майже подвоїться і досягне більш ніж 15 млн. барелів на день [7]. На наш погляд, до кінця зазначеного періоду азіатські країни за цим показником досягнуть рівня США – найбільшого споживача нафти на сьогоднішній день.

У якості пріоритетів розвитку світових товарних ринків можна відзначити формування георегіональних економічних угруповань. Останнім прикладом цього може слугувати підписання у 2015 р. Угоди про Транстихоокеанське партнерство (ТТП) представниками 12 країн тихоокеанського узбережжя – США, Японії, Австралії, Брунею, В'єтнаму, Канади, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Перу, Сінгапуру та Чилі. На наш погляд, це буде одна із найбільших у світі зона вільної торгівлі, учасники якої виготовляють близько 40% світового ВВП і контролюють третину світової торгівлі. Згідно Угоди буде скасовано більше 18000 мит на американські продукти, ліквідовано або зменшено мито на більшість товарів, введено взаємовигідне визнання багатьох регулятивних постанов. Також будуть скасовані постанови Плаза, що обмежували доступ японських товарів на північноамериканський ринок. Канада і Японія погодилися відкрити свої ринки для американських молочних продуктів, а Нова Зеландія отримала переваги на американському молочному ринку. Було домовлено і про уніфікацію санітарних та фіто санітарних правил, спільну політику в сфері захисту інтелектуальної власності, державних закупівель, конкурентної політики [8].

У експертному середовищі Угода визвала самі різні оцінки. Одні вважають, що це прорив для економіки і є знаком того, що правила СОТ пора змінювати, а створення Транстихоокеанського партнерства може стати «першою ластівкою», і незабаром в інших регіонах світу з'являться нові аналогічні об'єднання. Про

те, на нашу думку, створення ТТП приведе не до рівноправної та вільної торгівлі в регіоні, а до встановлення контролю США над економіками інших країн-учасниць. Транстихоокеанське партнерство направлено проти Китаю, Росії та в цілому проти БРІКС. Занепокоєність висловило і впливове китайське видання *Global Times*, яке написало, що ТТП буде використовуватись певними його учасниками в якості механізму тиску на Пекін, при цьому вважаючи, що підстав для хвилювання немає, оскільки, без участі Китаю подібне регіональне об'єднання буде мати тільки обмежену життєдіяльність.

У відповідь на формування ТТП Євразійський економічний союз може бути пов'язаний з проектом «Нового Шовкового шляху», до якого ввійдуть країни, що залишились поза членства у Тихоокеанському партнерстві. Таким чином, можна висловити припущення, що цих два союзи будуть боротись за ринок Євросоюзу. США пропонує трансатлантичні зв'язки, а Росія і Китай «Велику Євразію» від Лісабону до Шанхая. На думку багатьох експертів, це буде одна із головних геополітичних битв майбутнього десятиліття.

У зазначеному контексті слід відмітити економічні зв'язки між Латинською Америкою та Європейським Союзом, що є важливими торговельними партнерами. Так якщо у 2004 р. експорт країн ЄС в країни Латинської Америки і Карибського басейну становив 55,1 млрд. євро, а імпорт - 64,3 млрд. євро, то у 2013 р. експорт ЄС вже склав більше 120 млрд. євро, а імпорт збільшився до 102 млрд. євро [1]. Однак слід зазначити, що структура торгового обміну між двома регіонами залишається традиційною: європейський імпорт складається із сировини та корисних копалин, у той час як європейці експортують промислові товари.

Варто також зазначити, що з набранням чинності підписаної у 2000 р. «Глобальної угоди» про асоціацію між Євросоюзом та Мексикою політична та економічна співпраця між ними значно зміцнилася. В економічних питаннях на перший план вийшло полегшення застосування Договору про вільну торгівлю між Мексикою і ЄС, а також технічне сприяння Єдиної програми допомоги малим і середнім підприємствам Мексики, в рамках якої підтримку отримали вже понад півтори тисячі компаній. За десятирічний період дії договору обсяг двосторонньої торгівлі в абсолютних цифрах зріс з 18 млрд. дол. до майже 46 млрд. дол., а сумарні інвестиції ЄС в мексиканську економіку склали більше 77 млрд. дол. У 2013 р. експорт ЄС до Мексики склав майже 27 млрд. євро, а імпорт з Мексики – майже 17 млрд. євро [9]. Основними споживачами мексиканських товарів стали Німеччина, Іспанія, Нідерланди.

Важливою характеристикою торгових відносин між Мексикою та Європейським Союзом є орієнтація мексиканського експорту на високотехнологічні та інноваційні промислові товари з доданою вартістю. У експорті мексиканських товарів до ЄС у 2013 р. 38 % пришлося на продукцію машинобудування, майже 10 % – на оптичне і фотообладнання, 30% – на мінеральну сировину, 5% – на харчові продукти [10]. У той же час Мексика імпортує комплектуюче обладнання, що в подальшому використовується у виробництві продукції на експорт.

Слід відмітити, що ще у грудні 1995 р. ЄС і МЕРКОСУР підписали Міжрегіональну рамкову угоду про співпрацю з перспективою створення Міжрегіональної асоціації, яка могла б стати найбільшою у світі зоною вільної торгівлі, нараховуючи у цілому 750 млн. споживачів [11]. Міжрегіональна рамкова угода про співпрацю визначає широку сферу співробітництва – торговельні та економічні відносини, співпрацю у сфері європейської інтеграції, культурні зв'язки, а також передбачає інституціоналізацію політичного діалогу та зміцнення зв'язків між Європейським Союзом і країнами МЕРКОСУР. Угода стала підґрунтям для розвитку відносин ЄС–МЕРКОСУР. Для Європейського Союзу МЕРКОСУР став восьмим за значенням торговельним партнером. ЄС є для країн МЕРКОСУР головним ринком збуту сільськогосподарської продукції, на який припадає майже 20 % всього імпорту цієї категорії товарів. Зі свого боку країни МЕРКОСУР імпортують продукцію машинобудування, транспортне обладнання.

Активна динаміка інтеграційних процесів в Латинській Америці вимагає від Європейського Союзу глибокого вивчення цих змін, вироблення свого ставлення до них і гнучкого реагування на інтеграційні процеси. Також варто зазначити, що між ЄС і країнами Латинської Америки склалося стратегічне партнерство, що найшло свій прояв у спільному розширеному «Плані дій на 2013-2015 роки» [12]. При всіх наявних труднощах і протиріччях обидва регіони висловлюють свою готовність і надалі укріплювати відносини в політичній, економічній і соціальній сферах. У найближчі роки ми можемо стати свідками подальшого розвитку широкого двостороннього діалогу між Європейським Союзом і країнами Латинської Америки.

Таким чином, дослідження теоретичних проблем світових товарних потоків дозволяє зробити наступні

ВИСНОВКИ.

По-перше, економічний зміст світових товарних потоків розкривається у системі міжнародних торговельних відносин між країнами-партнерами та їх представниками з приводу формування та досягнення гармонійної взаємодії міжнародної пропозиції та міжнародного попиту на ті чи інші товари. У структурі світових товарних потоків необхідно виокремити національний зовнішньоторговельний потенціал країн світу, що зорієнтований передусім на реалізацію товарів виробничого призначення та широкого вжитку, в яких зацікавлені країни-партнери.

По-друге, серед основних напрямів розвитку світових товарних ринків варто відмітити появу нових суверенних гравців, що заявляють про свої права на природні ресурси, та застосовують нові форми протекціонізму. Разом з тим ринки стають все більш складними. Поряд із звичайною продукцією у вузьких моногалузях з'являється широка лінійка наукомісткої продукції і високотехнологічних послуг. Це інтегровані продукти міжгалузевої кооперації. Розвинені країни зосереджуються на виробництві високотехнологічної продукції враховуючи сучасні стандарти, зокрема екологічні вимоги. Необхідно відмітити наступні сценарії

розвитку світових товарних потоків: а) посиляться товарообмін в рамках інтегрованих угруповань; б) збільшиться товарообмін між розвиненими країнами; в) складна високоякісна продукція і послуги будуть обмінюватися не тільки на сировину, а й на традиційну продукцію першої переробки.

По-третє, стратегічним орієнтиром розвитку світового товарного ринку є утворення нових великих георегіональних економічних угруповань, таких як БРІКС та Транстихоокеанське партнерство. При всіх наявних труднощах і протиріччях ці угруповання декларують свою готовність змінювати як взаємні так і міжнародні торговельні відносини, посилювати лібералізацію георегіонального та глобального розвитку світових товарних потоків.

Список використаних джерел

1. Журба І.Є. Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу: монографія / І.Є. Журба. – Хмельницький: ХНУ, 2012. – 274 с.
2. Сіденко С.В. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2015. - №2. С. 3-14.
3. Філіпенко А.С., Гальчинський А.С. Геєць В.М. та ін. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
4. Смит А. Исследование о причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 685 с.
5. Рікардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Сборник соч. : В 5 т. – М.: Госполитиздат, 1941. – Т. 1. – 280 с.
6. Friedman M. Optimum of Money / The Optimum Quantity of Money and Other Essays. – Chicago: Aldine Publishing Company, 1969. – 346 p.
7. «El VII Encuentro de la Sociedad Civil UE-América Latina pide un mayor reconocimiento e impulso de la Economía Social». **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** miasocial.es/actualidad/observatorio.php?id=2187.
8. European Commission. Directorate General for Trade. [http:// trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122532.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122532.pdf).
9. European Union, Trade with Mexico. Total goods: EU Trade flows and balance, annual data 2004–2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113418.pdf.
10. Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean – Cepal, 2011, <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/2/46572/liei2011eng.pdf>.
11. AMERICA. 03/10/2012. «Mercosur y UE retoman negociaciones para un acuerdo de asociación». <http://www.americaeconomia.com/economia-mercados/comercio/mercotur-y-ue-retoman-negociaciones-para-un-acuerdo-de-asociacion>.
12. «Las relaciones políticas entre la Unión Europea y México», http://eeas.europa.eu/delegations/mexico/eu_mexico/political_relations/political_relations_framework/index_es.htm.